

Όροι ανάγνωσης
τῶν ἀλλοτριωτικῶν παρεμβάσεων
τῆς σύγχρονης τεχνολογίας
στὸν προσωπικὸ καὶ στὸν συλλογικὸ βίον
κατὰ τὸν Jean Francois Lyotard

Χρήστου Ἀθαν. Τερέζη*

Εἰσαγωγικά

Ἡ διευκόλυνση καὶ ἡ ἀποτελεσματικὴ διαχείριση τοῦ καθ' ἡμέραν βίου ἀποτελοῦσαν μονίμως ἓνα κρίσιμο αἶτημα ὡς πρὸς συγκεκριμένες –καὶ πολλάκις πιεστικές– ἀναγκαιότητες καὶ μία γοητεύουσα προσδοκία ἤδη ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους, καὶ κυρίως κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τὴν ἐγγραφή του σὲ συλλογικὰ σχήματα ὅποιας θεσμικῆς ὀργάνωσης. Ἡ ὥς ἄνω προοπτικὴ ἐτέθη διαχρονικὰ ὑπὸ δύο κυρίως ὅρους: ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ μέσῳ τῆς διεισδυτικῆς ἀνάγνωσης τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μέσῳ τῆς ἐπινόησης καὶ τῆς κατασκευῆς ὑλικῶν –καθισταμένων ἐξελικτικὰ τεχνικῶν– μέσων, μὲ κύρια στόχευση τὰ προϊόντα τῆς ὥς ἄνω ἀνάγνωσης νὰ ἀξιοποιηθοῦν μὲ τὸν πιὸ ἀποτελεσματικὸ τρόπο σὲ βάθος χρόνου. Βαθμιαῖα ὁ διττὸς αὐτὸς στόχος ἐνετάχθη στὴν προοπτικὴ τῶν αὐστηρῶν ὀριζόντων – καὶ μάλιστα κανονιστικῆς κλίμακας– τοῦ ὀρθοῦ λόγου, μὲ συνέπεια νὰ ἀναπτυχθοῦν ἡ ἐπιστήμη, ὡς θεωρητικὴ ἐξήγηση καὶ ταξινόμηση

* Ὁ Χρήστος Ἀθαν. Τερέζης εἶναι πρ. Καθηγητὴς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας τοῦ Τμήματος Φιλοσοφίας καὶ πρ. Κοσμήτωρ τῆς Σχολῆς Ἀνθρωπιστικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου Πατρῶν, καθὼς καὶ πρ. Διευθυντὴς τοῦ Μεταπτυχιακοῦ Προγράμματος «Σπουδὲς στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία» τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνοικτοῦ Πανεπιστημίου.

τῶν φυσικῶν πυρήνων καὶ φαινομένων, καὶ ἡ τεχνολογία, ὡς ὁ ἐφηρμοσμένος τρόπος γιὰ τὴ διεύρυνση τῶν νοητικῶν προϊόντων σὲ ποσοτικὴ κλίμακα ἀποτελεσμάτων, προσαρμοζόμενων στὶς ἐκάστοτε συνθήκες, καὶ μάλιστα στὶς ἀπρόβλεπτες. Βεβαίως, ἕως καὶ τὴν περίοδο τῆς Ἀναγέννησης ἡ ἐπιστήμη ὑπερεῖχε σαφῶς σὲ ἐπιδόσεις ἔναντι τῆς τεχνικῆς, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ ἐκεῖθεν θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι οἱ δύο αὐτοὶ τομεῖς βαίνουν ἰσοδυνάμως καὶ συνεργάζονται στερεῶς, μὲ τὴν ἀμοιβαιότητά τους νὰ συντελεῖ μὲ αὐξανόμενη ταχύτητα στὴν ἐξέλιξή τους¹. Ὡστόσο, μὲ τὴν ἐκρηκτικὴ ἀνάπτυξη τῆς καπιταλιστικῆς νοοτροπίας, τῆς ἐφαρμοζόμενης καὶ διεξοδευόμενης κυρίως στὶς οἰκονομικὲς διευρύνσεις, καὶ οἱ δύο ἐνετάχθησαν σὲ μίαν εἰδικῆς τάξεως προοπτικῇ, σὲ αὐτὴν τῆς ποσοτικῆς γιγάντωσης, ἡ ὁποία ἐπέφερε ἕναν ἀλόγιστο, ὡς πρὸς τὰ προκύπτοντα ἀποτελέσματα, παρεμβατισμὸ στὸ φυσικὸ περιβάλλον. Ἀντὶ λοιπὸν ἡ φύση νὰ συνιστᾷ μία πρόκληση γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὥστε νὰ ἀναπτύξει μία γόνιμη διαλεκτικὴ –καὶ καλλιτεχνικῆς τάξεως– μαζὶ τῆς, μετατρέπεται σὲ χώρον ἐκμετάλλευσης, καὶ μάλιστα μὲ ἕναν ἀσύδοτο τρόπο. Καὶ ἡ ἐκμετάλλευση αὐτὴ προκύπτει ἀπὸ ποικίλα ἰδιωτικὰ καὶ παρηκμασμένα ὡς πρὸς τὸν ἀξιακὸ κώδικά τους κρατικὰ συστήματα, τὰ ὁποία ἐπινooῦν στρατηγικὲς προκείμενες γιὰ τὴ διεύρυνσή της, στηριζόμενα κυρίως στὸν ἀναφερθέντα μετασχηματισμὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς (ἀπὸ τοῦδε καὶ στὸ ἐξῆς θὰ ἐπιλέξουμε τὸν ὄρο τεχνολογία). Μία πτυχὴ τοῦ ἐν λόγω ζητήματος θὰ προσεγγίσουμε μὲ τὴν ἐπεξεργασία ὁρισμένων θέσεων τοῦ Jean Francois Lyotard, ἐνδὲς

1. Γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν ὄρων, οἱ ὁποῖοι τὴν θεμελιώνουν κατὰ τὴν νεώτερη ἐποχὴ ἕως καὶ τὶς ἀπαρχὲς τοῦ 20οῦ αἰ., βλ. Ch. C. Gillispie, *Στὴν κόψη τῆς ἀλήθειας*, μετάφρ. Δ. Κούρτοβικ, ἐκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Ἀθήνα 1986, ἀπὸ ὅπου ἐνδεικτικὰ διαβάζουμε: «Μὲ τὸ Διαφωτισμὸ, ἡ τεχνολογία πρωτάρχισε νὰ νιώθει τὸ ἐξορθολογιστικὸ ἐκεῖνο ἄγγιγμα τῆς ἐπιστήμης ποὺ σὲ πιὸ πρόσφατους καιροὺς μεταμόρφωσε τὸν κόσμον [...]. Ὁ Diderot ἔκανε μία πολὺ ἐπιδέξια κίνηση: ἔκανε τὴν τεχνολογία φορέα τῆς ἰδεολογίας. Ἦταν φυσικὸ νὰ μονοπωλήσει ἡ τελευταία τὴν προσοχὴ τῶν ἱστορικῶν τοῦ πνεύματος, γιατί εἶναι ἡ ἰδεολογία τῆς προόδου καὶ τοῦ φιλελευθερισμοῦ» (σσ. 162-163). Παρασάγγας ἀπέχουν τὰ ἀνωτέρω ἀπὸ τὸ νὰ συναντῶνται στὴ σύγχρονη ἐποχὴ. Ἡ τεχνολογία σαφῶς καὶ ἔχει προσλάβει χαρακτηριστικὰ ἰδεολογίας, ἀλλὰ ἔχει σημασία τὸ πὼς ἐκλαμβάνονται οἱ ὅροι τῆς προόδου καὶ τοῦ φιλελευθερισμοῦ, οἱ ὁποῖοι, κατὰ γενικὴ διαπίστωση, συνδέονται μὲ τὴν ὀπτικὴ ὑπὸ τὴν ὁποία προσεγγίζονται ἀπὸ τὶς δυνάμεις ἰσχύος, οἱ ὁποῖες ἀγοράζουν καὶ ἀνταλλάσσουν τὸν ὀρθὸ λόγον.

ἀπὸ τοὺς πλέον ἐμβληματικούς κριτικούς διανοητὲς τοῦ 20οῦ αἰ., τὶς ὁποῖες θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ θεαθοῦμε καὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα ὀρισμένων προεκτάσεων σὲ τομεῖς ποὺ ὁ ἐν λόγῳ διανοητὴς δὲν θίγει συστηματικὰ στὸ βιβλίο του ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἔχουμε ὡς ἀντικείμενο τῆς ἀναφορᾶς μας, ἀλλὰ ποὺ θὰ μποροῦν νὰ προκύψουν μέσῳ ὀρισμένων συνδυασμῶν καὶ συνεπαγωγικῶς.

Α. Γενικὲς ἐπισημάνσεις γιὰ τὶς ἀφομοιωτικὲς διεργασίες τῆς τεχνολογίας

Ὁ Jean François Lyotard λοιπὸν στὴν περίφημη πραγματεία του *Ἡ μεταμοντέρνα κατάσταση* (*La Condition Postmoderne*)² ἐπιχειρεῖ νὰ ἀναδείξει –καὶ κατὰ τὴν ἐκτίμησή μας τὸ κατορθώνει μὲ τὶς δέουσες διωλισμένες αἰτιολογήσεις σὲ ἓνα συγγραφικὸ ἐγχεῖρημα κριτικῆς προοπτικῆς– τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα ἔχουν ἔλθει στὸ προσκήνιο ὑπὸ μορφὴ καταιγίδας ἢ τοῦλάχιστον παθογένειας κατὰ τὸ δεῦτερο ἥμισυ τοῦ 20οῦ αἰ. ἀπὸ τὴν ὅλο καὶ διευρυνόμενη παρουσία τῆς τεχνολογίας στὸ σύνολο τῶν τομέων τῶν ἀνθρωπίνων δραστηριοτήτων, ἐπικοινωνιῶν καὶ ἐπιλογῶν, στὸ πλαίσιο τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται καὶ ὀρισμένες πνευματικὲς, θεώμενες πλέον ὄχι ὑπὸ τοὺς παραδοσιακοὺς ἀλλὰ τοὺς μεταπαραδοσιακοὺς ὅρους σημάτων. Σημειωτέον ὅτι δὲν ἀναφέρεται τόσο σὲ χρήσιμη, ἢ ὁποῖα εἶναι ὑπὸ οἰανδήποτε ὀπτική ἐφαρμοστικῶς ἀναπόφευκτη καὶ αἰτιολογήσιμη, ἀλλὰ σὲ ἀνεξάντλητη παρεμβατικῶς διείσδυση τῆς τεχνολογίας, ἢ ὁποῖα θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι συνιστᾷ τὸ καθεδρικό μοντέλο λατρείας τῶν σύγχρονων καιρῶν. Καὶ μάλιστα τονίζει ὅτι ἡ ἐν λόγῳ διείσδυση τελεῖται κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ ἐπενδύεται ποιοτικῶν-ἀξιακῶν προσδιορισμῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ νομιμοποιοῦν, σχεδὸν μὲ αὐτοματικὸν τρόπο καὶ χωρὶς τὸν προσήκοντα ἔλεγχο μὲ βάση τὰ αὐθεντικῶς καὶ διωλισμένως ἀξιολογικὰ κριτήρια, τὴν ὅποια παρουσία τῆς ἢ τὴν ὅποια προτεραιότητα τῆς ἀποδίδεται ἢ τὴν ὅποια ἐπὶ κλήσῃ τῆς ἀκόμῃ καὶ ὡς πρὸς τὰ κεφαλαιώδη τοῦ βίου. Ἄρα, συγκροτεῖται ἓνας ὀλισμός, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει σχέση ἢ ἀντιστοιχία

2. Ἑλλ. ἔκδ.: Ζάν-Φρανσουά Λυοτάρ, *Ἡ μεταμοντέρνα κατάσταση*, μετάφρ. Κ. Παπαγιώργης, ἔκδ. Γνώση, Ἀθήνα 1988.

τόσο με τὰ πεδία τῆς διακίνησής του ἀλλὰ κυρίως με τὸν τρόπο διὰ τοῦ ὁποίου τὰ μετασχηματίζει καὶ τὰ ἐγγράφει στὶς οἰκείες του κατευθύνσεις, μετατρέποντας τὴ σημασιολογικὴ αὐθεντικότητά τους σὲ πραγματολογικὲς προσαρμογές, ἀμφιβόλου ἢ καὶ ἀνατρεπτικῆς ἀνταπόκρισης ὡς πρὸς τὸ ἀνθρωπολογικὰ δέον. Φέρεται δηλαδὴ μονίμως ὄχι ὡς πρὸς τὴν ἀνάδειξη καὶ τὴ συνειδητοποιημένη ποιοτικῶς ἀξιοποίηση τῶν λόγων τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ ὡς πρὸς τοὺς τιθέμενους ὀπερασιοναλιστικούς σκοπούς, τοὺς μακρὰν κειμένους ἀπὸ τὴν ἀξιακὴ κανονιστικὴ καὶ αἰσθητικὴ ἀνάγνωση τῆς ἔμβιας ὑπαρξῆς, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν πνευματικότητά³. Καὶ μάλιστα ὁ J. Fr. Lyotard προβάλλει με τέτοιον τρόπο τὶς θέσεις καὶ τὶς ἀξιολογήσεις του, ὥστε νὰ μπορούμε νὰ τὸν χαρακτηρίσουμε ὡς προφητικὸν ἐμπειρικὸν ἀναγνώστη καὶ διανοητὴ, καθ' ὅτι κατὰ τὴ διάρκειά τῆς πρόσφατης πεντηκονταετίας οἱ συλλογιστικὲς θεμελιώσεις του καὶ οἱ ἐπιχειρηματολογικὲς κλίμακες του ἐπικυρώνονται ὅλο καὶ περαιτέρω, με τὴ βαθμιαία ἀντικατάσταση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς τεχνολογικὲς κατασκευές του, ἡ ὁποία ἀνατρέπει τόσο τὶς αἰτιακὲς ὅσο καὶ τὶς ἀξιολογικὲς φυσιολογικὲς ἱεραρχήσεις. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος δὲν συναντᾷ στὰ δημιουργήματά του τὰ προσωπικὰ κατορθώματά του, ἀλλὰ ἀπορροφᾶται ἀπὸ τὴν ἐργαλειακότητά τους, μετασχηματιζόμενος τελικὰ καὶ ὁ ἴδιος σὲ ἐργαλεῖο. Ἔχει φθάσει μάλιστα νὰ ἀναγνωρίζει ἀκόμη καὶ μεταφυσικὰ χαρακτηριστικὰ στὸ περιεχόμενό τους καὶ στὴν ἀποστολή τους, με συνέπεια νὰ μὴν ἐξαντλεῖ τὴ σημασία τους στὴν προοπτικὴ τῶν ἐφαρμογῶν τους. Προσεγγίζει δηλαδὴ τὰ προϊόντα του ὡς προνοιακοὺς χορηγούς του, ὡς τὶς σχεδὸν ἀπολύτως ἐξασφαλιστικὲς προκείμενες τῶν προσδοκιῶν του καὶ τῶν φιλοδοξιῶν του.

3. Θὰ παραθέσουμε ὀρισμένες ἐκτιμήσεις τοῦ J. Fr. Lyotard: «Μὲ τὴν κυριαρχία τῆς πληροφορικῆς, ἐπιβάλλεται μία κάποια λογική, καὶ κατὰ συνέπεια ἓνα σύνολο ἐπιλογῶν ἀναφερόμενων στὶς ἀποφάνσεις ποὺ γίνονται δεκτὲς ὡς “γνώση”» (*Ἡ μεταμοντέρνα κατάσταση*, σ. 32). «Τὸ κράτος καὶ δὴ ἡ ἐπιχείρηση ἐγκαταλείπει τὴν ἀφήγηση τῆς ἰδεαλιστικῆς ἢ ἀνθρωπιστικῆς νομιμοποίησης γιὰ νὰ δικαιώσῃ τὴ νέα ὑπόθεση: στὸν λόγο τῶν σημερινῶν χορηγῶν κεφαλαίων ἡ μόνη ἀξιόπιστη ὑπόθεση εἶναι ἡ ἰσχὺς. Δὲν ἀγοράζει κανεὶς εἰδήμονες, τεχνικούς καὶ συσκευές γιὰ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ γιὰ νὰ αὐξήσῃ τὴν ἰσχύ» (ἐνθ. ἀν., σ. 115). Σαφῶς καὶ ὁ ἐκλαμβανόμενος κατὰ τὴ σύγχρονη ἐποχὴ ὡς εἰδήμων οὐδεμία σχέση ἔχει με τὸ πρότυπο τοῦ Σωκράτη, ὁ ὁποῖος τὸν ἐξελάμβανε ὡς βιωματικῶς ἀφομοιοῦντα τὴ γνώση καὶ ὡς μετασχηματίζοντα τὸ περιεχόμενό της σὲ προοπτικὴ ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἀγαθοποιητικῶν παρουσιῶν.

Ὁ Γάλλος διανοητής, ἀξιοποιώντας στὸ ἔπακρο τὶς διαπιστώσεις του ἀπὸ τὴν κατὰ τὴν ἐποχὴ του κοινωνικὴ-οἰκονομικὴ-πολιτικὴ ἀτμόσφαιρα, προβαίνει σὲ συλλογιστικὲς διαδικασίες τέτοιας ἀκρίβειας, ὥστε νὰ καθίστανται ἐπιχειρήματα –ἢ τοῦλάχιστον ἀφορμές– γιὰ διεισδυτικοὺς καὶ ἀνανεούμενους προβληματισμούς, σὲ κάθε περίπτωση κριτικῆς καὶ ἀνακατασκευαστικῆς τάξεως, μὲ σταθερὸ ἐφαλτήριο τὰ ἀνθρωπολογικὰ σχήματα τοῦ προσωπικοῦ καὶ τοῦ συλλογικοῦ φιλελευθερισμοῦ καὶ τῶν συνειδητῶν δημοκρατικῶν θεσμίσεων, τῶν παραπεμπουσῶν στὸ σύνολο τοῦ ὀρίζοντα τῶν ἐνδιαφερόντων. Τὸ κέντρο τῶν ἐπισημάνσεων του ἐγγράφεται στὸν ἐντοπισμὸ τῆς ἀντικατάστασης τῶν ρόλων μεταξὺ τοῦ αἰτίου (ὡς δημιουργοῦ) καὶ τῶν αἰτιατῶν (ὡς δημιουργημάτων), ἡ ὁποία ἀνατρέπει, σχεδὸν ριζικὰ, τὶς ἐξ ὀρισμοῦ καταστατικὲς ἁρμοδιότητές τους καὶ σαφέστατα ὁδηγεῖ ἀκόμη καὶ σὲ μὴ ἀναστρέψιμες μορφὲς ἀλλοτρίωσης, οἱ ὁποῖες δὲν ἀπέχουν ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸ νὰ ὁδηγήσουν σὲ μαζικοποίηση, δηλαδή σὲ μία κοινωνία χωρὶς τὰ στοιχειώδη σκεπτικιστικὰ καὶ ἀντιπολιτευτικὰ, ὡς πρὸς τὴν ἐπὶ τὰ βελτίω ἀναγωγὴ καὶ αὐτοδιαχείριση, ἀντανάκλαστικά⁴. Ὅτι πολυτρόπως καὶ πολυμερῶς ἐκφαίνεται, εἶναι ὅτι ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, ὡς πρὸς τὶς ἀρχὲς πλεόν τὶς ὁποῖες υἱοθετεῖ καὶ ὑποστηρίζει πολυκλαδικαστικῶς, αὐτοαπογυμνώνεται ἀπὸ τὶς φύσει ἰδιότητές του καὶ ἀκρωτηριάζεται ἀναφορικὰ μὲ τὴ δυνατότητα γιὰ γοητεύουσες δημιουργικὲς ἀναγνώσεις τῆς πραγματικότητας, οἱ ὁποῖες ἱστορικὰ ἔχουν συγκροτήσει καίριες μεταμορφώσεις, μὲ τὶς καλλιτεχνικὲς ἐπιδόσεις νὰ εἶναι ἀνεξάντλητες σὲ ἐπινοήσεις καὶ νὰ ἀνανεώνουν τὸ αἰσθητικὸ γοῦστο, τὸ ὁποῖο ἀπὸ κάθε ἄποψη εἶναι ἀπαιτητικὸ καὶ

4. Βλ. *Ἡ μεταμοντέρνα κατάσταση*, ὁ.π., σσ. 31-32, ὅπου διαβάζουμε: «Δὲν μπορεῖ νὰ περάσει στοὺς νέους διαύλους καὶ νὰ καταστῇ ἀποτελεσματικὴ, παρὰ μόνο ἂν ἡ γνώση μπορεῖ νὰ μεταφραστῇ σὲ ποσότητες πληροφόρησης. Συνεπῶς μὲ βάση τὰ παραπάνω μπορούμε νὰ προβλέψουμε ὅτι ὅλα, ὅσα δὲν ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ μεταφραστοῦν ἔτσι μέσα στὴ συγκροτημένη γνώση, θὰ ἐγκαταλειφθοῦν καὶ ὅτι ὁ προσανατολισμὸς τῶν νέων ἐρευνῶν θὰ ὑπαχθεῖ στὴν προϋπόθεση τοῦ νὰ μποροῦν νὰ μεταφράζονται τὰ ἐνδεχόμενα ἀποτελέσματα στὴ γλῶσσα τῆς μηχανῆς» (σ. 32). Νὰ προστεθεῖ ὅτι τὴν τελευταία τριακονταετία αὐξάνεται μὲ ἱλιγγιώδη ρυθμὸν ἡ χρῆση τῶν ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν καὶ ἀπὸ ἄτομα προεφηβικῆς καὶ ἐφηβικῆς ἡλικίας, μὲ συνέπεια νὰ ἀναπτύσσεται «ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων» ἓνας νέος ἀνθρωπότυπος. Στὸ σύνολό τους οἱ γνώσεις περιλαμβάνονται σὲ μικροσυσκευές, μὲ συνέπεια τὸ μοντέλο τῆς μόρφωσης νὰ μὴν ἐδράζεται στὴν ἀναζήτησι καὶ νὰ μὴν συνιστᾷ ἓνα ἄθλημα-κατόρθωμα.

ἀρνείται νὰ συμπλεύσει μὲ συμβατικότητες καὶ συμβιβασμούς, ἐνῶ συγχρόνως ἀναζητεῖ τὸ καινόν.

Β. Τεχνολογία καὶ Ἐκπαίδευση

Κεντρικὴ θέση στὶς περιγραφές τοῦ J. Fr. Lyotard κατέχουν οἱ ἀναφορές του στὸ πεδίο τῆς Ἐκπαίδευσης, κυρίως τῆς πανεπιστημιακῆς, στὴ διδακτικὴ ἄρθρωση καὶ στὶς συλλογικὲς στοχεύσεις τῆς ὁποίας ἀναδεικνύει τὸ ζήτημα περὶ τῆς ὑποκατάστασης τῆς μόρφωσης ἀπὸ τὴν, ἐπαγγελματικὸν κυρίως προσανατολισμοῦ, κατάρτιση, μὲ βάση τοὺς κανόνες τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς κοινωνικῆς ἐπιβολῆς, ἡ ὁποία σὲ μείζονα βαθμὸν ὀρίζεται ὑπὸ τὸ οἰκονομικὸ καὶ τὸ ἰδιοκτησιακὸ κριτήριον, τὰ ὁποία συνδέονται μὲ ὁρμέμφυτες-ψυχολογικὲς καταστάσεις. Δηλαδή, ὑπ' αὐτὰ ποὺ ὑπηρετοῦν τὸ ἐξατομικευμένο ἢ τὸ ὁμαδικό-συντεχνιακὸ συμφέρον μὲ ἐφαλτήριο ὅρους σαφῶς ποσοτικὸς καὶ τὸ ὁποῖο θέτει στὸ περιθώριον ἢ ἀποδομεῖ ἀξιακὰ τὶς διαλεκτικὲς ἀναφορές. Πρόκειται μάλιστα γιὰ ἓνα κριτήριον τὸ ὁποῖο –ἀνεπαισθήτως ἀρχικά– θεοποιεῖται, ἢ τοῦλάχιστον καθίσταται ἡ μονοσήμαντη συμπύκνωση τῶν ὑπαρξιακῶν νοηματοδοτήσεων καὶ προοπτικῶν σὲ στόχευση ἡϋψημένων ἀναπαραγωγῶν ἐνὸς μοντέλου, τὸ ὁποῖο ἀποκλειστικὰ τὶς ἐξυπηρετεῖ καὶ ποὺ τὸ ἴδιο ἀναζητεῖ τὶς συμφωνίες ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες θὰ τὸ γιγαντώνουν. Μὲ ἓναν διεισδυτικὸ λοιπὸν κριτικὸ τρόπο προσεγγίσεων, ὁ ἐν λόγω φιλόσοφος ἀνιχνεύει τὶς τάσεις ποὺ ἔχουν ἐπικρατήσει στὸν σύγχρονον, καὶ σὲ μείζονα βαθμὸν στὸν χαρακτηριζόμενο ὡς Δυτικόν, κόσμον καὶ προβαίνει σὲ ἄκρως στοχευμένες ἀνθρωπολογικὲς ἐρμηνείες, ἔχοντας ὡς τεκμήριον ἀφορμῆς τῶν ἐπισημάνσεων καὶ τῶν ἐπιχειρηματολογιῶν του τοὺς παράγοντες ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἱστορικὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι θεμελιώνουν συνειδητῶς ἀξιακὰ παραδείγματα, τόσο ὡς πρὸς τὸ νοεῖν ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὸ ἐνεργεῖν, καὶ μονίμως ὑπὸ τρόπους ἐπικοινωνιακοὺς, αἰσθητικοὺς καὶ διεισδυτικοὺς στὶς πυρηνικὲς δομὲς τῶν πραγμάτων. Οἱ θεμελιωμένες προσπελάσεις τῶν ἀναγνώσεων του ἀντλοῦνται προσέτι καὶ ἀπὸ τὶς διαπιστώσεις του γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς ψυχολογίας ἢ τῆς νοοτροπίας τῆς ἀποτελεσματικότητος καὶ τῆς παραγωγικότητος, δηλαδή ἀποκλειστικὰ τῶν ποσοτικῶν στοχεύσεων

ή του ὅλο καὶ περαιτέρω διευρυνόμενου κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου ὕπαρξης, ὁ ὁποῖος ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι ἀκόρεστος, μὲ συνέπεια νὰ καθίσταται αὐξητικὰ διεκδικητικὸς τοῦ περαιτέρω, μὲ τελικὴ συνέπεια νὰ καθιστᾷ τὴ νέα γενεὰ μία ἐργαλειοθήκη. Ἡ μεταξίωση τῶν ἀξιῶν εἶναι ἡ περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα, ἡ ὁποία διακινεῖται στὸ σύνολο τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων, εἰσάγουσα ἐπιπεδοποιήσεις τέτοιες, οἱ ὁποῖες θὰ ὁδηγοῦν καὶ αὐτὲς ἀναποφεύκτως στὴ μαζικοποίησιν⁵.

Προσέτι, ὁ J. Fr. Lyotard ἐντοπίζει στὴ γενικευμένη ἐπικράτηση τῆς τεχνολογίας τὴν ἐργαλειακὴ χρήση ἀκόμη καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, δηλαδὴ τὴ ριζικὴ ἀνατροπὴ τῆς καθεαυτότητάς του καὶ τῶν κανονιστικῶν ὅρων τῆς λειτουργίας του, καθὼς καὶ τὴν ἀκύρωση τῶν μοντέλων ποὺ εἶχε διαμορφώσει ὁ αὐθεντικὸς Διαφωτισμός, ὁ ὁποῖος ἐπέμενε στὴν κατοχύρωση τῆς προσωπικῆς ἰδιαιτερότητας ὡς φορέα τοῦ ἐν λόγῳ κορυφαίου ἐφοδίου ἀλλὰ καὶ συγχρόνως στὴ δημιουργικὴ ἐγγραφή τῆς σὲ ἀνανεούμενες συλλογικὲς διαβουλεύσεις, οἱ ὁποῖες θὰ μετεξελίσσοντο σὲ θεσμικὲς κατοχυρώσεις κατὰ τὴν πορεία πρὸς τὸ ἀκέραιο. Καὶ ὑπὸ οἰανδήποτε ὀπτική, τὸ διαφωτιστικὸ μοντέλο δὲν μεροληπτεῖ ὡς πρὸς τὸ ἀκέραιο ἀλλὰ τὸ ἐγγράφει σὲ συλλογικὴ κλίμακα παρουσιῶν. Ἄλλοις λόγοις, στὴ συνειδητοποιημένη ἀνάπτυξη τοῦ δημοκρατικοῦ φιλελευθερισμοῦ –τοῦ κινούμενου στὸν ἀντίποδα ἐνὸς ἐλιτίστικου μοντέλου– σὲ εὐρεῖα κλίμακα ἐπιλογῶν καὶ δραστηριοτήτων, καὶ μάλιστα ἐμπλουτιζόμενων, ἀκόμη καὶ μεταμορφωτικά, κατὰ τὴ χρονικὴ ἐξέλιξη, τὴν καθιστάμενη καὶ πολιτιστικὴ. Ὑπὸ τὶς προεκτάσεις λοιπὸν τῆς πιὸ γενικῆς αὐτῆς παρατήρησης, ἐπισημαίνει τὴ ριζικὴ σχεδὸν ἀνατροπὴ: τὶς εὐρύτερες ἐπιπτώσεις ἀπὸ τὴν ἐπιχειρούμενη μηχανοποίηση τῶν νέων ἀνθρώπων, ἐπιμένοντας κυρίως στὸ ὅτι ἡ Τριτοβάθμια Ἐκπαίδευση παράγει ἀποκλειστικῶς στελέχη, τῶν ὁποίων ἡ κατάρτιση θὰ τροφοδοτεῖ αὐξητικὰ τὶς καταστατικὲς θέσεις καὶ προσδοκίες

5. Βλ. *Ἡ μεταμοντέρνα κατάσταση*, ὁ.π., σ. 36: «Ἀντὶ νὰ διαδίδονται χάρηστί “μορφωτικὴ” τοὺς ἀξία ἢ στὴν πολιτικὴ τοὺς σπουδαιότητα, μπορούμε νὰ φανταστοῦμε ὅτι οἱ γνώσεις μποροῦν νὰ θεθοῦν σὲ κυκλοφορίες μὲ δίκτυα ἀνάλογα μὲ τοῦ νομίσματος [...], γνώσεις ποὺ ἀνταλλάσσονται μέσα στὸ πλαίσιο τῆς καθημερινῆς ζωῆς ἀπέναντι σὲ πιστώσεις γνώσεων μὲ σκοπὸ τὴ μεγιστοποίηση τῶν ἀποτελεσμάτων ἐνὸς προγράμματος». Τὸ ὅτι ἔρχεται στὸ προσκόνιο ἡ, ὅπως ἐκάστοτε τιθέμενη, ἀνταλλακτικὴ ἀξία τῶν γνώσεων, αἶρει ἀπὸ τὸ περιεχόμενό τοὺς τὸν μανικὸν ἐκεῖνον ἔρωτα, ὁ ὁποῖος ὁρμικὰ καὶ ἄνευ ὅρων στρέφεται στὴν πρόσληψή τους. Ἡ γοητεία ἐκπίπτει σὲ διαχείριση.

πού έχει αναπτύξει τὸ κυρίαρχο πολιτικοοικονομικὸ σύστημα καὶ οἱ ὁμάδες ἐκείνες κοινωνικοῦ ἐλέγχου οἱ ὁποῖες τὸ τροφοδοτοῦν ἢ συνεργάζονται μαζί του στὴν προοπτικὴ τοῦ ἐγκλωβισμοῦ ἢ ἀκόμη καὶ τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τῶν δικαιωμάτων τῶν συλλογικῶν ὄντοτήτων. Δὲν προετοιμάζει δηλαδὴ τὸ Πανεπιστήμιο τοὺς φοιτητὲς γιὰ τὴν ἐκ βαθέων μύρφωση καὶ ὑπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς διεγερτικῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀναφορικῆς μὲ τὴν ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας, ἡ ὁποία ὡς πρὸς τὶς διευρύνσεις τῆς σὲ βάθος ἱστορικῆς κλίμακας συνδέεται μὲ τὴ ριζοσπαστικὴ ἢ τοῦλάχιστον τὴν ἀνανεωτικὴ πολιτικοποίηση τῆς νέας γενεᾶς. Ἔτσι, ἡ ἀλήθεια ἐγκλωβίζεται σὲ μονοδιάστατους τρόπους ἀτομικῆς καὶ συλλογικῆς (ἢ ἀκριβέστερον ὁμαδικῆς) συμπεριφορᾶς καί, κατ' ἐπέκταση, ἐμποδίζονται οἱ ὑποψιασμένοι γιὰ τὴν αὐθεντικότητα πολῖτες ἀπὸ τὸ νὰ ἀναζητήσουν καὶ νὰ ἀποτυπώσουν τὸν βαθύτατο λόγο τῶν πραγμάτων, καθότι ἀκριβῶς ἀποδομεῖται βαθμιαία ἡ ἐσωτερικὴ φύση τους. Συνεπῶς, ἡ Ἐκπαίδευση ἀπὸ δημιουργικὸς θεσμὸς προσλαμβάνει, καὶ ὡς πρὸς τὶς ἀναγνώσεις τῆς ἐκ μέρους τῶν ἀτόμων πού φοιτοῦν στὶς διάφορες βαθμίδες τῆς, τὴν ἀποστολὴ τοῦ μέσου ἢ τοῦ ἐργαλείου, ἐπιλογὴ καὶ κατὰστασις οἱ ὁποῖες ἐμποτίζουν, μὲ ἐντέχνως προβαλλόμενες καὶ μὴ διαπιστούμενες ὡς τέτοιαις ὕψης ἀλλοτριωτικῆς διαφημίσεις, τὴ νέα γενεά. Ἡ συνέπεια εἶναι ἡ ἄρνηση τοῦ ἀξιακοῦ νὰ καθίσταται ἀξία, ἀνατροπὴ ἢ ὁποία θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσει καὶ στὴ βαρβαρότητα, καθ' ὅτι ἡ γνώση ἐγγράφεται σὲ ἓνα ἀνταγωνιστικὸ περιβάλλον. Ἄς προσθέσουμε μάλιστα πῶς, παρὰ τὸ ὅτι στὸ σύνολο τῶν τομέων τοῦ ἐπιστητοῦ ἡ γνώση παρουσιάζει ἐντυπωσιακὰς ἐξελίξεις, οἱ προβληματισμοὶ τίθενται ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ὕστερον μὲ τὸ ἐξῆς: Ποῖες δυνάμεις τὴν ἀξιοποιοῦν καὶ γιὰ ποῖες ἀποχρῶσες αἰτίες; Μήπως ἡ ἀξιοποίηση μεταπίπτει σὲ ἐκμετάλλευση;

Ὁ J. Fr. Lyotard φέρει στὸ προσκήνιο μάλιστα μία ἐπιπλέον κρισιμότητα παράμετρο, τονίζοντας ὅτι μὲ τὴν ὅλο καὶ διευρυνόμενη παρέμβαση τῆς τεχνολογίας περιορίζεται ὁ ἀποφασιστικὸς μορφωτικὸς καὶ παιδαγωγικὸς ρόλος τῶν διδασκόντων ὡς φορέων τῆς ποιοτικῆς λειτουργίας τῆς γνώσης, καθὼς καὶ τῆς ἀνάδειξης τῶν γόνιμων καὶ καινοτόμων κοινωνικῶν προεκτάσεών της. Πλέον, κατὰ ἀδήριτη καὶ ἴσως μὴ ἀναστρέψιμη ἀναγκαιότητα, ἐκλαμβάνονται οἱ διδάσκοντες ἀπλῶς ὡς ἱκανοὶ διαχειριστὲς καὶ ἐφαρμοστὲς τοῦ ἀκραίου ἐκείνου

προγραμματισμοῦ τὸν ὁποῖον ὀρίζει ἓνα ἄνωθεν σύστημα σχεδιασμῶν, τὸ ὁποῖο ἐπιβάλλεται μὲ τὴν ποσοτική καὶ ψυχολογικά θελκτική δύναμή του, τὴ μετεξελισσόμενη, ἀνεπαισθήτως γιὰ ὅσους διδάσκουν τὴν ἤδη κτηθεῖσα γνώση καὶ ἐρευνοῦν γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς νέας, σὲ ἰσχύ, τὴν ἐπισπεύδουσα πολλάκις σὲ συγκρουσιακὲς προοπτικές. Καὶ μάλιστα πρόκειται γιὰ μία ἰσχύ, ἡ ὁποία τυγχάνει ἐκμετάλλευσης μόνον ἀπὸ τὶς ὡς ἄνω δυνάμεις, καὶ μάλιστα μὲ μόνιμη προοπτική διεύρυνσης, ἡ ὁποία ἐπιδιώκει μὲ κάθε τρόπον νὰ ἀποδυναμώσει τὴν διαλεκτική μέθοδο κατὰ τὴ διδακτική πορεία⁶. Ἔτσι, ἡ γνώση ἀπὸ ἀξία συντονιστική καὶ μεταμορφωτική τῶν ὑπαρξιακῶν ἀναζητήσεων καθίσταται παράγων ἐπικράτησης καὶ χρηματιστηριακῆς καὶ μόνον εὐδοκίμησης. Καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε τὸ ἐξῆς, τὸ ὁποῖο διευρύνει μία προηγηθεῖσα παρατήρησή μας: Χωρὶς ἀμφιβολία, πλεῖστες ἀπὸ τὶς παραγόμενες νέες γνώσεις λειτουργοῦν κοινωνικὰ ἐπωφελῶς, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ τὸ ἂν ἐπιφέρουν οἰκονομικὲς ὑπεραξίες καὶ ποῖοι τὶς ἀξιοποιοῦν ἢ τὶς ἐκμεταλλεύονται ἢ τὶς καρποῦνται.

Ὁδηγεῖται λοιπὸν μὲ τὸ σκεπτικό του ὁ φιλόσοφος σὲ ἓνα περαιτέρω συμπέρασμα: στὸ ὅτι ἡ σύγχρονη κοινωνία, ὡς ἔχουσα ἀπωλέσει τὴν αὐθεντική σχέση της μὲ τὸ ἀληθεύειν, διέπεται ἀπὸ μία ἀκραία καὶ ὅλο καὶ διευρυνόμενη ἀλλοτρίωση, ἀπὸ τὴν κατάργηση τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, τοῦ ἐκλαμβανόμενου ὑπὸ τοὺς παραδοσιακοὺς ὅρους καὶ ὡς αὐτονομηματοδοτούμενης πολιτικῆς μονάδας, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ὑπονόμευση τῶν ἀρχῶν ἐκείνων, οἱ ὁποῖες ἔχουν διαμορφώσει

6. Βλ. *Ἡ μεταμοντέρνα κατάσταση*, ὁ.π., σ. 120: «Τὰ πανεπιστήμια καὶ τὰ ιδρύματα ἀνώτερης ἐκπαίδευσης καλοῦνται στὸ ἐξῆς νὰ διαπλάσουν ἄρμοδιότητες καὶ ὄχι πλέον ιδεώδη. Ἡ μετάδοση γνώσεων δὲν ἐμφανίζεται πλέον σὰν νὰ ἀποσκοπεῖ στὴν διαμόρφωση μίας ἐλίτ ἱκανῆς νὰ καθοδηγήσει τὸ ἔθνος στὴ χειραφέτησή του, προσφέρει στὸ σύστημα τοὺς παίκτες ποὺ εἶναι ἱκανοὶ νὰ παίξουν κατάλληλα τὸν ρόλο τους μέσα στὶς πραγματολογικὲς θέσεις ποὺ ἔχουν ἀνάγκη οἱ θεσμοί». Πρβλ. *ἐνθ.* ἀνωτ., σ. 124: «Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀποδοτικότητας ἔχει ὡς συνέπεια τὴν ὑποταγὴ τῶν ἀνωτερικῶν ἐκπαιδευτικῶν ιδρυμάτων στὶς ἐξουσίες [...]. Ἡ μετάδοση τῆς γνώσης ξεφεύγει ἀπὸ τὴν ἀποκλειστική ὑπευθυνότητα τῶν λογίων ἢ τῶν φοιτητῶν. Ἡ ἰδέα τῆς “πανεπιστημιακῆς ἐλευθερίας” ἀνήκει σήμερα σὲ ἄλλη ἐποχή». Τὸ ζήτημα δηλαδὴ τὸ ὁποῖο ἔρχεται στὸ προσκήνιο δὲν εἶναι ἡ ἰδεαλιστική προοπτική: ἡ γνώση γιὰ τὴ γνώση, ἀλλὰ γιὰ τὸ ἂν ἔχει ἡ ἴδια τὴν δυνατότητα νὰ εἰσάγει ἐπαναληπτικῶς στὰ συλλογικὰ ἢ καὶ στὰ παγκόσμια δρώμενα τοὺς ρυθμοὺς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι προσιδιάζουν στὴν καταστατική θέση της.

γόνιμα –και υπό ὅρους ἐνσυνείδητης ἀνατροπῆς ἔναντι τοῦ ἐκάστοτε κατεστημένου ἢ στερεοτυπικοῦ– πολιτιστικά σχήματα. Διαπιστώνει δηλαδή τὴ συγκρότηση μιᾶς ἀτμόσφαιρας ἀπέχουσας ἀπὸ τὶς πολιτιστικές ἐκείνες στοχεύσεις οἱ ὁποῖες μὲ ἀκμαίους βηματισμούς ὁδηγοῦν στὴ μετεξέλιξη τοῦ ἀτόμου σὲ πρόσωπο μὲ γνήσιες προθετικές-ἀναφορικές-ἐκστατικές καὶ συγχρόνως συντονιστικά θεσμικές προβολές, οἱ ὁποῖες θὰ ἀνταποκρίνονται σὲ ὅ,τι θὰ ὠρίζετο ὡς πολιτιστικὴ τελολογία, ἡ ὁποία δὲν πραγματώνεται παρὰ μόνον μέσω τῶν ἀνανεούμενων μεταβάσεων πρὸς τὴν ὅλο καὶ περαιτέρω ἀνάδειξη τῶν ἀρεταϊκῶν παραδειγμάτων· αὐτῶν δηλαδή ποὺ δὲν ὑπάγονται στὴν ἀτμόσφαιρα ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποία οἱ οἰκονομικές ἀγορές διεκδικοῦν νὰ ἐπιβάλλουν τὴ διευθυντικὴ ἐπικράτησή τους. Προεκτείνοντας, θὰ ἐσημειώναμε ὅτι πρόκειται γιὰ τὰ παραδείγματα ποὺ ἀντιμάχονται οἰανδήποτε ἔξωθεν ἀπόπειρα ὥστε νὰ ἐνταχθοῦν ὡς ὑποσυστήματα ἐνὸς γενικώτερου χρηματιστηριακοῦ συστήματος⁷.

Γ. Ἡ ἀναγωγή στὸν ἀφηγηματικὸ λόγο

Οἱ προτάσεις τὶς ὁποῖες διατυπώνει ὁ J. Fr. Lyotard θὰ μπορούσαν νὰ χαρακτηρισθοῦν, ὑπὸ τὴν εὐρεία σημασία τοῦ ὅρου, ὡς ἀρχαιολογικές, ἀποκλειόμενου τοῦ χαρακτηρισμοῦ τους ὡς ἀντιδραστικῶν ὡς πρὸς τὸ

7. Βλ. *Ἡ μεταμοντέρνα κατάσταση*, ὁ.π., σ. 105: «Τὸ σχέδιο τῆς χειραφέτησης δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὴν ἐπιστήμη, ἔχουμε βυθιστεῖ μέσα στὸν θετικισμό αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς ιδιαίτερης γνώσης, οἱ σοφοὶ ἔχουν γίνεи ἐπιστήμονες, τὰ ἐρευνητικὰ καθήκοντα ἔχουν γίνεи τμηματικὰ καθήκοντα ποὺ κανεῖς δὲν τὰ ἐλέγχει· καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἡ θεωρητικῆς ἢ ἀνθρωπιστικῆς φιλοσοφίας δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἀθετήσῃ τὶς νομιμοποιητικές τῆς λειτουργίες αὐτὸ ἐξηγεῖ τὴν κρίση ποὺ περνάει ἐκεῖ ὅπου ἰσχυρίζεται ἀκόμη ὅτι τὶς ἀσχεῖ ἢ τὴν ὑποβάθμισέ της σὲ μία μελέτη τῆς λογικῆς ἢ τῆς ἱστορίας τῶν ἰδεῶν ἐκεῖ ὅπου ἀπὸ ρεαλισμὸ παραιτήθηκε ἀπὸ τὶς λειτουργίες ἐκείνες». Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι στὴ σύγχρονη ἐποχὴ ἡ σχέση τῶν ἐπαγγελματιῶν ἐρευνητῶν τῆς φιλοσοφίας μὲ τὴν κοινὴ γνώμη ἔχει προσλάβῃ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς σχάσης. Ὡστόσο, φιλοσοφικὰ κείμενα τὰ ὁποῖα προβάλλουν ἕναν ἀνοικτὸ καὶ γόνιμο ἀναρχισμὸ διεισδύουν σὲ ποικίλα κοινωνικὰ στρώματα καὶ ἐνεργοποιοῦν ἀντανакλαστικὰ δημιουργικῆς κατ' ἀρχὰς περιθωριοποίησης. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔρχεται στὸ προσκήνιο ἡ ἀρχαιολογία: οἱ ἀλγοῦσες συνειδήσεις ἀνάγονται συνεχῶς στὴν ἀναγκαιότητα παρουσίας τοῦ στοχαστῆ εἴτε ὑπὸ τὸ σχῆμα τοῦ φιλοσόφου-βασιλέα τοῦ Πλάτωνα εἴτε τοῦ σοφοῦ τῶν Στωικῶν.

γίγνεσθαι αλλά θεμελιωμένες ως πρὸς τὸ πῶς πρέπει αὐτὸ νὰ λειτουργεῖ. Τοῦναντίον λοιπόν: Παραπέμπουν κατ' ἀρχὰς σὲ μία ἐπανεξέταση τοῦ καταστατικοῦ ρόλου τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ διαδραματίζει ἡ τεχνολογία, ὡς ὑγιής, ἀναγκαία καὶ συναρπαστικὴ ἀνθρώπινη κατάκτηση καὶ ὡς ἔκφραση τῶν δημιουργικῶν ἀντανακλαστικῶν τῶν ἐπιστημόνων, τῶν λειτουργούντων καὶ ὡς ἐρευνητικῶν καὶ ὡς ὑγιоῦς κοινωνικοῦ παρεμβαιτισμοῦ ὑποκειμένων. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ὅλο ζήτημα ἔχει προσλάβει εὐρύτερες ἀνθρωπολογικὲς διαστάσεις, εἶναι σαφὲς πῶς ὁ ἐν λόγῳ φιλόσοφος θὰ κρίνει ὅτι ἡ ὡς ἄνω στόχευση θὰ καταστεῖ ἐφικτὸ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἐὰν ἀρχικὰ οἱ σύγχρονοι ἄνθρωποι θὰ ἐπιχειρήσουν ἀνατροπὲς στὸν ἐσωτερικὸ κόσμο τους, τὴ μηχανιστικὴ καὶ ὑπὸ ἀσύνειδους αὐτοματισμοὺς φορὰ τοῦ ὁποῖου πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσουν μὲ ὅλο καὶ ἀνανεούμενον σκεπτικισμόν, ὁ ὁποῖος θὰ ἀποδίδει τὶς προτεραιότητες ὅχι στὸ ἀντικείμενο ἀναφορᾶς ἀλλὰ στοὺς ἰδίους ὡς στὸ ἀναφερόμενο ὑποκείμενο. Ἐγγράφει στὸ προσκήνιο δηλαδὴ τὴν ἀνάληψη ριζοσπαστικῶν καὶ ἥρωικῶν πλέον μεταβάσεων, οἱ ὁποῖες θὰ ἀναδείξουν ἐκ νέου τὴν αὐθεντικὴ, σύμφωνα μὲ τὰ παραδοσιακὰ σχήματα, σημασία τῆς γνώσης ὡς ἀγαθοῦ καὶ ὅχι ὡς ἐργαλείου γιὰ τὴν προώθηση-πραγμάτωση σκοπιμοτήτων καθαρὰ αὐξησης τῶν διαθέσιμων κτήσεων ὅχι μόνον χωρὶς κριτήρια ἀλλὰ καὶ χωρὶς τεχμῆρια ποιοτικῆς αἰτιολόγησης. Συγχρόνως, ὑποστηρίζει, καὶ μάλιστα μὲ παραπομπὲς σὲ κείμενα ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία, ὅπως στὸν Ὅμηρο καὶ τὸν Πλάτωνα, ὅτι πρέπει νὰ ἐπανεέλθῃ ὁ ἀφηγηματικὸς λόγος ὡς ἔκφραση, ὡς συνείδηση καὶ ὡς βίωμα καὶ νὰ ἐγγράφει τὸν κυρίαρχο στὴ σύγχρονη ἐποχὴ μονοσήμαντα ἐπιστημονικὸν στὰ πραγματικὰ ὅριά του ἢ ἀκόμη καὶ νὰ τὸν μεταμορφώσῃ. Ἀλλὰ ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἀφηγηματικὸς νὰ μὴν ἀπολυτοποιεῖται, νὰ μὴν οἰκειοποιεῖται δηλαδὴ μεθοδολογικὰ καὶ στοχευτικὰ ὅ,τι ἀρνεῖται⁸. Καὶ ἡ ἐν λόγῳ διευκρίνιση ἐκλαμβάνεται ὡς ἀναγκαία,

8. Βλ. *Ἡ μεταμοντέρνα κατάσταση*, ὁ.π., σ. 82, ὅπου διαβάζουμε τὰ ἀκόλουθα, τὰ ὄντως ἐντυπωσιάζοντα: «Μέσα στὴν ἴδια τῆς μορφῆς, αὐτὴ ποὺ τῆς ἔδωσε ὁ Πλάτων στοὺς διαλόγους, ἡ προσπάθεια τῆς νομιμοποίησης τῆς γνώσης παραδίδει τὰ ὅπλα στὴν ἀφήγηση· γιὰ τὴν καθέναν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς διαλόγους ἐπενδύεται πάντα τὴν μορφὴ ἀφήγησης μιᾶς ἐπιστημονικῆς συζήτησης. Δὲν ἔχει καμιά σημασία ἐδῶ ἂν ἡ ἱστορία τῆς διαμάχης περισσότερο δείχνεται παρὰ περιγράφεται ἀφηγηματικά, περισσότερο σκηνοθετεῖται παρὰ ἐξιστορεῖται, καὶ κατὰ συνέπεια πιὸ πολὺ ἔχει νὰ κάνει μὲ τὸ

καθ' ὅτι ὁ δυνάμενος νὰ χαρακτηριθεῖ ὡς ἀφηγηματικὸς λόγος καλεῖται νὰ ἀποτυπώνει, σὲ οἰοδήποτε περιβάλλον ἀνακοινώσεων ἢ σημασιολογήσεων, τὶς ἰσορροπίες ἀνάμεσα στὸ εἶναι καὶ στὸ συνειδέναι, ὅχι γιὰ νὰ ἐξασφαλισθεῖ μία μετριοπαθὴς συμβατικότητα ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀποτυπωθοῦν οἱ αὐθεντικὲς ποιοτικὲς σχέσεις μεταξὺ τῶν ἐκάστοτε συμβαλλόμενων παραγόντων καὶ συγχρόνως γιὰ νὰ ἀποκλεισθεῖ ὁ γλῶσσικὸς ἀπολυταρχισμὸς, ὁ ὁποῖος ἀντανάκλα ἕναν εὐρύτερον ἢ ὁδηγεῖ, μὲ βηματισμοὺς ἀνάλογους μὲ τὴν ἔνταση τῆς ἐπιβολῆς, σὲ αὐτόν. Καὶ ὁ ἐν λόγω εὐρύτερος δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπιβάλλει ὡς ἄκρως αἰτιολογημένες τὶς σκοπιμότητές του καθὼς καὶ ὡς «σωτηριολογικὲς» ἢ ὡς «μεσσιανικὲς». Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ τονίζαμε ὅτι κεφαλαιώδη ρόλον διαδραματίζει τὸ νὰ μὴν παραπέμπουν οἱ λέξεις σὲ εἰκόνες ἀλλὰ στὶς προϋποθέσεις ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες τὶς διεμόρφωσαν καὶ οἱ ὁποῖες θὰ λειτουργήσουν ὑπὸ ὅρους ἀθλήματος-κατορθώματος. Νὰ μὴν ἐγγράφονται δηλαδὴ στὴν τυπικὴ σχέση σημαίνοντος-σημαινόμενου, ἀλλὰ νὰ ἀποκαλύπτουν μεθεκτικὸς λόγους στὰ ὑπάρχοντα καὶ στὰ δρώμενα, καὶ προφανῶς ὑπὸ ὅρους συλλογικῶν διεργασιῶν. Ἄν δὲν συμβαίνει μία τέτοια ἀντιστοιχία, ἡ γλῶσσα θὰ καταστεῖ δύναμη ἐπιβολῆς καὶ θὰ ἀκυρώνει τὶς διεισδύσεις στὴν ἱστορικότητα τῶν ἐννοιῶν⁹.

τραγικὸ παρὰ μὲ τὸ ἐπικό. Τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ πλατωνικὸς λόγος, ποὺ ἐγκαινιάζει τὴν ἐπιστήμη, δὲν εἶναι ἐπιστημονικὸς, καὶ αὐτὸ στὸν βαθμὸ ποὺ προτίθεται νὰ τὴν νομιμοποιήσει. Ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση δὲν μπορεῖ νὰ γνωρίζει καὶ νὰ κάνει γνωστὸ ὅτι εἶναι ἡ ἀληθινὴ γνώση χωρὶς νὰ καταφεύγει στὴν ἄλλη γνώση, τὴν ἀφήγησι, ποὺ εἶναι γι' αὐτὴν ἡ μὴ γνώση». Καὶ βεβαίως ὡς αἰτιολογικὸ τῶν ἀνωτέρω δὲν μπορεῖ νὰ ἀναδειχθεῖ τὸ ὅτι ὁ Πλάτων ἦταν ποιητής, καθότι ἦταν καὶ ἄριστος μαθηματικός, ἐνῶ ἐπίσης στὸν διάλογο *Τίμαιος* φέρει στὸ προσκήνιο καὶ τὶς ἐπιδόσεις τοῦ στῆ Φυσικῇ Ἐπιστῇ. Μὲ τὴν ποιητικότητά του χορηγεῖ τὶς ἐκφραστικὲς εὐελιξίες στὸν ἐπιστημονικὸ λόγο, ὥστε αὐτὸς νὰ γοητεύει καὶ νὰ ἐμπνέει πρὸς νέες ἐρευνητικὲς ναυσίπλοίες.

9. Στὰ προλεγόμενά του στὴν πραγματεία *Ἡ μεταμοντέρνα κατάσταση*, ὁ Θεόδ. Γεωργίου συνοψίζει ὡς ἑξῆς τὸ ζήτημα: «Ἀποτέλεσμα τοῦ ἀναπαραστασιακοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ὁργανώνεται ἡ σχέση ἀνθρώπου-κόσμου, εἶναι νὰ ἀπορρίπτεται οἰδημένη δὲν εἶναι ἀπεικονισμὸς, νὰ καταδικάζονται στὴν ἀφάνεια καὶ στὴν ἀνυπαρξία τὰ ἑτερογενῆ στοιχεῖα τοῦ πράγματος καὶ τελικὰ τὴν θέση τοῦ ἀντικειμένου νὰ τὴν καταλαμβάνει ὅχι τὸ ἴδιο τὸ πρᾶγμα ὡς γεγονότα, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ὡς διανοητικὸ κατασκευάσμα» (σ. 15). Καὶ ὁ J. Fr. Lyotard ὁλοκληρώνει μὲ τὸν ἀκόλουθον τρόπο ἀναφερόμενος σὲ ὅ,τι ὀνομάζει ὡς πραγματολογικὴ συνθήκη: «[...] τὸ νὰ διατυπώνουμε

Και ό έσχατος σκοπός ανθρωπολογικά καλεΐται νά ανάγεται, γιά τόν J. Fr. Lyotard, στο πώς θα περιορισθεί ή γλωσσική στερεοτυπικότητα, ή όποία έχει αναπτυχθεί μεταξύ τών ανθρώπων τής σύγχρονης έποχης, και στή θέση της θα αναδειχθεί μία άλλη, ακόμη και εκείνη που κατέχει και έναν συναισθηματικό, και αναντιλέκτως βιωματικό, τόνο. Από τό σημείο αυτό και εκείθεν, εκτιμούμε ότι μπορούν νά τεθούν οί διαδικασίες γιά επάνοδο στο αρχαιολογικό: θα έγγραφεί σέ επίπεδο έκστατικό-έρωτικό ή επικοινωνία με τό φυσικό περιβάλλον, τό όποιο θα αντιμετωπίζεται ως μία ύλη με έλλογα χαρακτηριστικά, ικανή νά συνεισφέρει και τά οικεία της μηνύματα, προσέγγιση ή όποία θα εύρίσκεται μακράν από έναν στερεοτυπικό θετικισμό και πολλώ μάλλον από τόν όποιον ωφελιμισμό. Δέν θα έκλαμβάνεται δηλαδή ή φύση ως ένα πεδίο στο όποιο θα γίνονται ανεξάντλητες παρεμβάσεις με αποκλειστικό κριτήριο τήν παραγωγικότητα, στάση ή όποία θα οδηγεί στην αγεφύρωτη απόσταση μεταξύ του ύποκειμένου και τών αντικειμένων εκείνων που έκάστοτε έγγράφονται στην έκμεταλλευτική όπτική του, ή όποία κατά τις τελευταίες τουλάχιστον δεκαετίες έχει προκαλέσει όξύτατα οικολογικά προβλήματα. Και οί διαλεκτικές θα μπορούσαν νά αναδειχθούν με τόν ακόλουθο τρόπο: Βεβαίως και είναι αποδεκτή ή εφαρμογή του όρθου λόγου στα ποικίλα πεδία τών ανθρωπίνων δραστηριοτήτων. Αποκαθαίρει και οδηγεί σέ συναγωγές, και όχι μόνο ως πρός τόν σκοπό. Άλλά υπό ποίους όρους και πρός ποία κατεύθυνση; Αναζητεί νά συναντηθεί μεθεκτικά με τόν λόγο τών

δηλαδή τους δικούς μας κανόνες και νά ζητούμε από τόν δέκτη νά τους αποδεχτεί. Ύπακούοντας σέ αυτή τήν συνθήκη, καθορίζουμε μία αξιωματική, ή όποία περιλαμβάνει τόν όρισμό τών συμβόλων, που θα χρησιμοποιηθούν στην προτεινόμενη γλώσσα, τήν μορφή που θα οφείλουν νά σεβαστούν οί εκφράσεις αυτής τής γλώσσας γιά νά μπορέσουν νά γίνουν δεκτές (εκφράσεις καλοσχηματισμένες) και τις πράξεις που θα έπιτραπούν πάνω σέ αυτές τις εκφράσεις και που όρίζουν τά καθαυτό αξιώματα» (*Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, ό.π., σσ. 107-108). Ή χειραγώγηση τής κοινής γνώμης, ή όποία θα προκύψει από τόν ως άνω τακτικισμό, συνιστά τήν άδήριτη συνεπαγωγική φορά, ή όποία θα εφαρμοσθεί σέ πλείστους τομείς, όπως είναι π.χ. ή παρέμβαση στο φυσικό περιβάλλον. Θα διατυπώνονται λοιπόν προπαγανδιστικά εκφράσεις γιά τήν αύξηση τής παραγωγής και γιά τήν επικράτηση τής νοοτροπίας τής παραγωγικότητας και έτσι θα όρίζονται συγκεκριμένοι τρόποι καλλιέργειας τής γής, οί όποιοι χωρίς κριτήρια θα ακολουθούνται, ή θα είναι διάχυτη ή άδιαφορία γιά τις ποιοτικές και σέ χρονική διάρκεια άντοχές της.

πραγμάτων; Ὑπὸ τέτοιες συναρμογές λοιπόν, θὰ ἔλθουν ἐπὶ σκηνῆς προτάσεις γιὰ μεταλλάξεις, οἱ ὁποῖες θὰ ἐπανασυγκροτήσουν τὴν πολιτικὴ ἀτμόσφαιρα στὴν αὐθεντικὴ θεσμικὴ ἀποστολὴ τῆς, στοὺς ποιοτικούς δηλαδὴ προσδιορισμούς τῶν συλλογικῶν δραστηριοτήτων καὶ τῶν ἐπίκαιρων ἐπαναπροσδιορισμῶν¹⁰.

Μὲ ἐφαλτήριο τὴν ὀπτικὴ αὐτῇ, ὁ Γάλλος διανοητὴς εἰσηγεῖται, κυρίως μέσῳ ἀντιπαραδειγμάτων, ἕναν μὴ ἀνελαστικὸ τρόπο θέασης τῶν στοχεύσεων καὶ τῆς ἀξιολόγησης τῶν κριτηρίων διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἐκλαμβάνονται καὶ θὰ ἀντιμετωπίζονται οἱ προσωπικὲς καὶ οἱ συλλογικὲς ἀνάγκες καὶ προοπτικὲς, ὑπὸ τὴν ἐπικοινωνιακὴ μονίμως προθετικότητα. Πρόκειται γιὰ μία ἀτμόσφαιρα ἢ ὁποῖα εἶναι προφανὲς ὅτι θὰ ἐπαναφέρει, ἀπὸ τὴ μία πλευρά, τοὺς ἀνθρώπους στὸν ἄξονα γιὰ διεκδίκηση τῆς ἐλευθερίας, ὅχι μόνον τῶν ἰδίων ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν παραγόντων –προσωπικῶν ἢ φυσικῶν– μὲ τοὺς ὁποίους ἐπικοινωνοῦν, καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, σὲ διαβουλευτικὴ λειτουργία τὴ δημοκρατία, ὡς ἀνανέωση ἢ ὡς ἀποκατάσταση τῶν θεσμικῶν ἀποτυπώσεων ὑπὸ τὸ πρῖσμα ἀρεταϊκῶν ἀνθρωπολογικῶν παρακαταθηκῶν καὶ ἀναζητήσεων. Καὶ σημειωτέον ἐκ νέου: Δὲν διατυπώνεται ἐδῶ λόγος γιὰ ἕναν συντηρητικὸ ὀπισθοδρομισμὸ ἀλλὰ γιὰ τὴν ἐνεργοποίηση τῆς κριτικῆς ἐκείνης δύναμης, ἢ ὁποῖα θὰ ἀνιχνεύει καὶ θὰ ἐξουδετερώνει τὶς αὐταπάτες καὶ θὰ λειτουργεῖ μὲ ἕναν τρόπο αἰσθητικὸ, δηλαδὴ ὅχι μόνον τὸν ἀναζητοῦντα τὸ κάλλος ἀλλὰ καὶ ἐκείνον ποὺ θὰ ἴσταται μακρὰν ἀπὸ κάθε ὀπτικὴ σκοπιμότητας, ἰσχύος καὶ ἐξουθενωτικοῦ παρεμβατισμοῦ. Πρόκειται γιὰ τὸ πεδίο στὸ ὁποῖο ἡ αἰσθητικὴ φέρει στὸ προσκήνιο, καὶ μάλιστα χωρὶς συμβιβαστικὸν τρόπο, τὶς ἠθικὲς ἀναγνώσεις, οἱ ὁποῖες θεῶνται τὸ ἐπάγγελμα, εἴτε τὸ θεωρητικὸ εἴτε τὸ ἐφηρμοσμένο, ὡς λειτουργήμα, ὡς ἔκφραση ἑνὸς προσωπικοῦ «εὖ

10. Στὰ προλεγόμενά του στὴν πραγματεία *Ἡ μεταμοντέρνα κατάσταση*, ὁ Θεόδ. Γεωργίου σημειώνει τὰ ἑξῆς: «Ὁ σύγχρονος κόσμος, ὡς μηχανισμὸς ἀτέρμονης χειραγώγησης τῆς φύσης, ὡς διαδικασία ἐλέγχου τῶν ἀντικειμένων μὲ βάση τὰ σχήματα τῆς καθολικότητας, τῆς γενικότητας καὶ τῆς ἀντικειμενικότητας, ἀποδείχθηκε ὅτι δὲν εἶναι τὸ “βασίλειο τῆς ἐλευθερίας”, ἀλλὰ ὁ κόσμος τῆς πραγματοποιημένης ὀρθολογικότητας εἶναι ὁ κόσμος ὁ ὁποῖος κατασκεύασε μὲ τὰ ἴδια του τὰ μέσα τὴν καταστροφὴν του» (σ. 10). Τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν καὶ μὲ ὀρισμένες ἀνοικτὲς θεωρήσεις, θὰ ὑποστηρίξαιμε ὅτι τὰ ἀνωτέρω δὲν διαφέρουν ἰδιαίτερα μὲ τὴν χριστιανικὴ ἀνθρωπολογικὴ θεωρία περὶ τῆς πτώσεως καὶ τοῦ «προπατορικοῦ ἁμαρτήματος».

είναι» και «εὔ πράττειν», τὰ ὅποια βαθμιαῖα μετασχηματίζονται καὶ σὲ συλλογικῶν μεταφράσεων ἀγαθό¹¹. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ ἐκεῖθεν μποροῦμε νὰ συζητοῦμε γιὰ τὶς ἀπαρχές τῆς τεολογίας, γιὰ τὰ προεικάσματα ἐνὸς εὐδαίμονος τρόπου, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἀνακαλέσει τὶς σχετικὲς θέσεις τοῦ Πλάτωνα¹² καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη¹³.

Ἐπιλεγόμενα – Πρὸς μία χριστιανικὴ θεολογικὴ ἀνάγνωση

Τὰ ὅσα ἀνωτέρω ἐπεξεργασθήκαμε –καὶ τὰ ὅποια ἀποτελοῦν ἓνα μικρὸ μέρος ἀπὸ τὸν στοχασμὸ τοῦ J. Fr. Lyotard–, θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ἐγγράφονται ἄνετα, μὲ τὶς ἀναγκαῖες βεβαίως προσαρμογές, στὸν χριστιανικὸ κριτικὸ λόγο, τὸν κατευθυνόμενο σὲ μόνιμη κλίμακα στὰ ἀξιακὰ σχήματα τῆς ἐλευθερίας, τῆς προσωπικότητας ὡς ιδιαιτερότητας καὶ ὡς συλλογικῆς προσφορᾶς, τῆς δημιουργικότητας ὡς συνείδησης πρωτοτυπίας καθὼς καὶ τοῦ σεβασμοῦ στὸ φυσικὸ περιβάλλον, τὸ ὁποῖο ἐκλαμβάνεται ὡς θεοφάνειας. Σχετικῶς ἔχουν συνταχθεῖ πλεῖστες μελέτες ἀπὸ σύγχρονους χριστιανικοὺς διανοητές, οἱ ὁποῖοι ἀξιοποιοῦν τὴν Πατερικὴ παράδοση ὡς πρὸς τὴν ἀνάγνωση καὶ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν τρεχόντων προβλημάτων. Ἐνδεικτικὰ παραπέμπουμε στὴ μελέτη τοῦ Φίλιππου Σέρραρντ *Θάνατος καὶ Ἀνάσταση τῆς ἱερῆς κοσμολογίας*, ἀπὸ τὴν ὁποία παραθέτουμε τὰ ἀκόλουθα: «Ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ ἄρρηκτο μέρος τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Πράγματι, ἡ θέση του μέσα σὲ αὐτὸν εἶναι θεμελιώδης, καθὼς ἀποτελεῖ ἀπὸ κάθε ἄποψη τὸ κέντρο τοῦ σύμπαντος. Δὲν εἶναι μόνον ἓνας γνήσιος μικρόκοσμος, ἀπεικονίζοντας

11. Τὸ ὡς ἄνω ζήτημα ὁ J. Fr. Lyotard προσεγγίζει πολυτρόπως, καὶ μάλιστα προβάλλοντας ὁρισμένες θέσεις τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ γιὰ τὴν Ἐκπαίδευση. Ἐνδεικτικὰ παραθέτουμε τὴν ἀκόλουθη παρατήρησή του: «Μία ἐπιστημονικὴ ἀπόφανση εἶναι γνώση ἄν, καὶ μόνον ἄν, τοποθετεῖται ἄφ' ἑαυτῆς μέσα σὲ μία καθολικὴ διαδικασίαν γένεσης [...]. Καὶ πράγματι μπορεῖ. Τῆς ἀρκεῖ νὰ προϋποθέσει ὅτι ἡ αὐτὴ ἡ διαδικασίαν ὑπάρχει (ἡ Ζωὴ τοῦ Πνεύματος) καὶ ὅτι ἡ ἴδια εἶναι ἡ ἔκφρασή της. Αὐτὴ ἡ προϋπόθεση εἶναι μάλιστα ἀπαραίτητη στὸ παιχνίδι τῆς θεωρητικῆς γλώσσας» (*Ἡ μεταμοντέρνα κατάσταση*, ὁ.π., σ. 101). Εὐρισκόμεθα ἐνώπιον μιᾶς προϋπόθεσης τὴν ὁποία θὰ μπορούσαμε νὰ χαρακτηρίσουμε ὡς ὑπερβατολογικὴ.

12. Βλ. ἐνδεικτικὰ τοὺς διαλόγους *Λύσις*, *Φαῖδρος*, *Πολιτεία*, *Νόμοι*.

13. Βλ. ἐνδεικτικὰ *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, 1097a-1103a.

στὸν ἑαυτό του τὴν ἐνότητα ὅλων τῶν πραγμάτων στὸν μικρόκοσμο, ἀλλὰ ἐπιτελεῖ ἐπίσης οὐσιαστικὸ ἐνδιάμεσο καὶ μεσολαβητικὸ ρόλο μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου τὸν ὁποῖο Αὐτὸς ἔπλασε. Ἀποτελεῖ ἔτσι ζωτικὸ κρίκο στὴ διαδικασία μεταμόρφωσης μὲ τὴν ὁποία τὰ πράγματα ἀνέρχονται στὴν κλίμακα τοῦ εἶναι γιὰ νὰ ἀναπαυθοῦν ἐν τέλει στὸν Θεό»¹⁴. Στὴν ὥς ἄνω πραγματεία ἐξετάζονται καὶ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν τὴν καταστατικὴ θέση τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν ἐπιστημόνων στὴ σύγχρονη ἐποχή, μὲ συζητήσεις κυρίως γιὰ τὴ φυσικὴ ἐπιστήμη καὶ τὰ μαθηματικὰ ὑπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς συνάντησής τους μὲ μία γενικευμένη χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία, τὴ συγκροτούμενη μὲ βάση τὶς δημιουργικὲς ἀπαντήσεις στὶς προβολὲς τῆς θείας πρόνοιαις¹⁵. Καὶ οἱ ἐν λόγω ἀπαντήσεις εἶναι καὶ νοητικῆς καὶ ψυχικῆς καὶ σωματικῆς τάξεως, μὲ τὴν *Μυσταγωγίαν* τοῦ Ἀγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ νὰ ἀποκρυσταλλῶναι τὸ θαῦμα τῶν ὑπερβάσεων καὶ νὰ ἐξειδικεύει τὴ θεωρίαν περὶ τῶν ἐσχάτων. Στὸ ἐν λόγω κείμενο οἱ ἀνθρωπολογικὲς συγκροτήσεις καὶ συμπεριφορὲς συνυφαίνονται ἄρρηκτα μὲ τὴν Τριαδολογίαν καὶ τὴν Ἐκκλησιολογίαν, καὶ μάλιστα μὲ ἓναν ἀλληγορικὸ λόγο, ὁ ὁποῖος συναρπάζει γιὰ τὶς ἐπινοήσεις του καὶ γιὰ τὶς προκλήσεις του πρὸς μία δυναμικὴ ἀνανέωση τοῦ φρονήματος τοῦ πιστοῦ.

14. Φ. Σέρραρντ, *Θάνατος καὶ Ἀνάσταση τῆς ἱερῆς κοσμολογίας*, μετάφρ. Παν. Σουλτάνης, ἐκδ. Ἐν Πλῶ, Ἀθήνα 2008, σ. 108.

15. Βεβαίως, θὰ ἀποτελοῦσε ἀσύγνωστη παράλειψη ἐὰν δὲν παραπέμπαμε στὴ μελέτη τοῦ Ol. Clément, *Ἡ Θεολογία μετὰ τὸν «θάνατο τοῦ Θεοῦ»*, Χρ. Γιανναράς (ἐπιμ.), ἐκδ. Ἀθηνᾶ, Ἀθήνα 1973, μὲ τὸ τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου νὰ φέρει τὸν τίτλο «Τεχνικὴ καὶ Ἀνάσταση» (σσ. 193-229), ἀπὸ ὅπου παραθέτουμε τὴν ἀκόλουθη ἐκτίμηση: «Χωρὶς νὰ τὸ προσέχουμε, ἡ τεχνολογικὴ ἐσχατολογία γεννᾷ λίγο-λίγο ἓνα νέο τύπο ἀνθρωπότητας. Ἡ ὑπερτροφία τῆς ὑπολογιστικῆς σκέψης, ποὺ εἶναι καθαρὰ ἐγκεφαλικὴ, καὶ τῆς αἰσθησιακῆς ἄρνησης τῆς σκέψης κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διασκέδασης, ἐξασθενοῦν τὶς ἐνοπιεῖς δυνάμεις τῆς καρδιάς. Μιὰ ὀλόκληρη λεπτὴ εὐαίσθησία, ἀνοιχτὴ στὸ μυστήριον τῶν πραγμάτων, ἐξαφανίζεται μέσα στὸ μεταλλικὸ περιβάλλον τῆς Τεχνούπολης» (σ. 213).

SUMMARY

Terms for reading the alienating interventions
of modern technology in personal and collective life
according to Jean François Lyotard

By Christos Ath. Terezis, *Professor*
University of Patras

Jean François Lyotard in his famous treatise *The Postmodern Condition* attempts to highlight, with refined and appropriate justifications, the problems that have been brought to the fore in the modern era by the catalytic use of technology in all areas of human activity, including some intellectual ones. Central to his descriptions are his references to the implications of such use in the field of education, especially university education. In a penetrating critical discourse, he traces the trends that have prevailed in the modern age, which are governed by the psychology of productivity and efficiency, often unconditionally and without limits. He identifies in the prevalence of technology the instrumental use of reason and the change in the models shaped by the original Enlightenment. He even points out the political implications of the mechanization of man, insisting mainly that higher education produces only executives and does not prepare students for the search for truth, or at least for understanding the authentic constitutional position of knowledge as an educational good. He also stresses that the intervention of technology limits the role of teachers, who are perceived as competent managers and implementers of their extreme programming, which is constantly improving in terms of the targeted orientations.

He thus concludes that contemporary society is governed by an extreme alienation, by the abolition of the value of the human person as a dynamocratic specificity of collective references, by the undermining of traditional values and by those value schemes that have led to the transformation of the individual as a being with genuine communicative projections. His proposals point to a rethinking of the constitutive role that technology should play, an aim which, in his estimation, can be achieved through the upheavals that will be attempted in the inner

world of people in the modern age, which will bring to the fore the authentic importance of education for the so-called personal teleology. At the same time, he argues that narrative discourse must be reintroduced as an expression and as a consciousness, with the aim of reducing the linguistic stereotypes of modern people and replacing them with an experiential and communicative relationship with reality, an encounter that will produce iterative, qualitative and fascinating events. And this will come about because nature will be given the appropriate respect by man, who will thus attempt to bring out its attractive structures. From this perspective, he suggests a different way of viewing goals and evaluating real personal and collective needs, a detail that is conquered through self-cognitive reconstructions.

J. Fr. Lyotard's critical positions can be combined with certain Christian positions, according to which the main characteristics of man are creativity, originality, freedom, respect for the natural environment and the use of every cognitive acquisition for the good.